



דורשבוש

פרשת ואתחנן, תשע"ט, מספר 1331

כיבוד אב ואם – חוליה בשרשרת הדורות

יצחק קראוס

ואם חכמי התלמוד "מורידים" כבוד זה למימוש מעשי, שאינו אלא סיעוד או רווחה. לשון הגמרא במסכת קידושין היא: "איזהו כיבוד? מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה מכניס ומוציא". זהו מתן כבוד?

תשובה לתמיהה זו מצויה במסה של הרב י"ד סולובייצ'יק: "כיבוד הורים ומוראם". דרכו של הרב סולובייצ'יק לעמוד על שני פנים בכל מצווה: הפן האובייקטיבי והפן הסובייקטיבי. כך גם במצווה זו:

ניתן לזהות בנקל את המרכיבים המעשיים של כיבוד הורים ומוראם, ואפשר לנסחם בניסוחים מדויקים: כיבוד הורים כמוהו כשירותי רווחה, ומורא הורים מקביל להקפדה נאותה על התנהגות הולמת. ברם, ההיבט הסובייקטיבי של כיבוד הורים ומוראם, הלוא הן החוויות הפנימיות, הוא חומקני מכדי שניתן להציע לו פירוש והגדרה מדויקים.¹

את החוויה הפנימית, שכאמור לא ניתן להגדירה, הרב מתאר באופן מפתיע: "כיבוד הורים ומוראם, כפי שאמרת לעיל, מייצגים לא רק שיטה הלכתית ממושמעת אלא גם הרפתקת אהבים". "הרפתקת אהבים" זו היא דו-צדדית. **צד ההורים:**

הצו התובע לכבד את האב והאם ניתן מתוך מודעות עמוקה לתלות ההדדית שבין בני האדם, ולחוסר יכולתו של הפרט לספק את כלל צרכיו בעצמו. ההורים מעניקים חלק מעצמם לילדם; הם מעמידים אותו על רגליו ועוקבים מקרוב אחר גדילתו במסירות אין קץ, ותוך הקרבה עצמית על אנושית. אין אדם יכול להגיע לבגרות מבלי שינחוהו אחרים, בדרך כלל הוריו. מעשי ההקרבה מצד האב והאם הם שמאפשרים לילד לגדול כראוי ולהתחנך נכונה. בשלב זה הילד הוא מי שמקבל את הטובה, וההורים הם המעניקים אותה ועמלים בה. הצד השני, **צד הילדים:** הילד אמור לחוש חובה כלפי הוריו, בשל הוקרה שיסודה באסירות תודה על כל מה שעשו למענו, ללא חשבון אנוכי וללא פניות. הוא מרגיש כי קרבתו אליהם היא עובדה בל תמוט, וכי הוא שייך להם ואינו יכול להתנתק מהם.

המקור למצוות כיבוד אם ואם הוא בעשרת הדיברות. מצוות רבות וחשובות לא נכללו בעשרת הדיברות, ואילו מצווה זו נבחרה להימנות ביניהם. מיקומה של מצוות כיבוד אב ואם במעבר שבין מצוות שבין אדם למקום לבין מצוות שבין אדם לחברו. בחלוקה המקובלת היא בעמודת חמשת הדיברות שבין אדם למקום.

רמב"ן מבאר בפירושו על אתר את מיקומה של מצוות כיבוד אב ואם בדיבר החמישי, כחוליית מעבר בין מצוות שבין אדם למקום לבין מצוות שבין אדם לחברו: "הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו, וחזר לצוות אותנו בעניני הנבראים". בעקבות האנלוגיה שהגמרא עושה, שהקשה כבוד אב ואם לכבוד המקום, רמב"ן מוסיף שיש זהות בין כבוד המקום לכבוד אביו ואמו: "והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה, כי השם – אבינו הראשון, והמוליד – אבינו האחרון" (שם).

בעל "ספר החינוך" מוסיף בביאור מצווה זו חיוב של הכרת הטוב, מעבר לעובדה שהוריו הביאוהו לעולם (פרשת יתרו מצוה לג):

משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני א-להים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו.

חובת ההודאה היא גם על כך שהוריו הם אלה שעמלו לגדלו בקטנותו, ואני מוסיף שגם בגדלותו, כלומר מעבר לגיל ינקות.

ציווי התורה הוא: "כבד את אביך ואת אמך". בשאר המצוות שבין אדם לחברו לא מצינו לשון זו; התורה מצווה "ואהבת לרעך כמוך", "עזוב תעזוב עמו" "פתוח תפתח" ושאר ציוויים מעשיים. מדוע בחרה התורה בביטוי "כבד את"? ונוסיף לשאול: כבוד היא מילה הטומנת בחובה הערכה לזולת, והנה בפירוט מצוות כיבוד אב

* הרב פרופ' יצחק קראוס, המכון הגבוה לתורה, אוניברסיטת בר אילן.

¹ ראו: אדם וביתו, תל אביב 2009, עמ' 218.

אבסורדיות, את מאווייהם הילדותיים ואת הליכותיהם המשונות המשקפות לעיתים את מצב הסגליות שבו הם נתונים. אסור שהבן יכעס או יתרעם למראה אימו הזקנה המביישת אותו בנוכחות אנשים רמי מעלה, או למראה אביו המשליך בפניו ארנק מלא כסף אל הים. הוא עלול למצוא את עצמו במצב דומה, ובוודאי לא ירצה שילדיו שלו ישפילו אותו, או ימנעו ממנו לעשות דברים שיגרמו לו לשמוח, ולו שמחה ילדותית.³

רש"ר הירש ביאר את "אריכות הימים" כתוצאה, אולם בעוד הרב סולובייצ'יק הביט על התא המשפחתי, הביט רש"ר הירש על כללות עם ישראל ומורשתו:

יציאת מצרים ומתן תורה הם שתי עובדות היסוד של עם ישראל, שעליהן תיכון כניעתנו לפני ה' כמושל ושליט בגורלנו ובחינו. והנה, שתי עובדות אלה הן עובדות היסטוריות, ואנו יודעים אותן ומכירים בהן כאמיתות היסטוריות. אולם הערובה היחידה לאמיתותן היא המסורת, ויסודה של מסורת אינו אלא מסירתה הנאמנה מאבות לבנים, וקבלתה ברצון על ידי הבנים מאת האבות. על כן לא נתקיימו לאורך ימים יסודות הבניין הגדול שייסד ה' בישראל, אלא על המשמעת העיונית והמעשית של בנים כלפי אבות ואימהות. נמצאנו למדים כי כיבוד אב ואם הוא התנאי היסודי לנצחיותה של האומה הישראלית. באמצעות האב והאם ה' נותן לילד לא רק את הווייתו הפיסית, אלא הוריו הם למעשה גם החוליה המקשרת את הילד אל העבר היהודי ועושה אותו לבן-ישראל או לבת-ישראל. הילד מקבל מידי ההורים את מסורת התעודה הישראלית, המעוצבת בדעת, בהליכות ובדרכי חינוך. הם מוסרים לו את דבר ההיסטוריה ואת דבר התורה, למען ינחילם גם הוא לבניו אחריו בבוא הזמן. אלמלא הקשר שבין האבות והבנים, הייתה שרשרת הדורות מתנתקת; תקוות העבר היהודי באשר לעתיד הייתה אובדת, והאומה הישראלית הייתה חדלה מלהתקיים.

לאור דברי הרש"ר הירש מובן מדוע מצוות כיבוד אב ואם היא חלק מעשרת הדיברות. המצווה הזו משמשת, כאמור, ערובה לשמירה על שרשרת הדורות. לכן "שכרה" או התוצאה שלה הוא משך קיומו של עם ישראל על אדמתו: "למען יארכון ימיה על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך" (שם כ:ב).

אם עולה בידו להגיע להצלחה כלשהי בחיים, הרי שהישג זה בא לו בעיקר הודות לקורבנות שהקריבו הוריו, והודות לטיפולם האוהב. על כן בעל חוב הוא להם, ועליו לפרוע חוב זה של הכרת תודה.²

הזמן חולף עובר. הילדים גדלים והוריהם מזדקנים. הילד הענוג והרך נהיה למבוגר, חזק מכל בחינה, גופנית, רוחנית וחברתית. ואילו ההורים הזקנים – מי שהיו לפני עשור או שניים איתנים ונמרצים – נחלשו ונעשו חסרי אונים. כעת הם זקוקים לעזרתו של ילדם, אותו תינוק רך שלא מכבר נישקוהו וחיבקוהו (שם, עמ' 225).

מצינו אם כן, שהפן הסובייקטיבי של מצווה זו הוא אותה "הרפתקת אהבים", בלשון הרב, הרפתקה הנובעת מכבוד הדדי ואינה נשארת ברובד התיאורטי. בשעת הצורך יש לה מימוש מעשי, והוא מוגדר כ"כבוד".

למען יארכון ימיה ולמען ייטב לך על האדמה

ידוע הכלל המובא בשם רבי במסכת אבות: "שאיין אתה יודע מתן שכרן של מצוות" (ב, א). יש היוצאים מן הכלל, ומצוות כיבוד אב ואם היא אחד מהם. על פי מודל "הרפתקת אהבים" מסביר הרב סולובייצ'יק שזהו אינו שכר המצווה אלא תוצאה.

ההלכה קובעת בלשון שאינה משתמעת לשני פנים: עזור לאביך ולאמך מטעמים אנוכיים טהורים. ההלכה מעשית עד מאוד, ומתחשבת בחוויית קיומנו האנושי. היא פרגמטית, ובשל כך היא פונה אל היסוד האנוכי שבאדם ואומרת לו: 'קיים את ההלכה, כי בכך אתה מקדם את טובתך שלך'. כיבוד האב והאם, שימושם והעזרה להם, כל אלה אינם רק מעשים טובים, אלא גם מעשים ששכרם ותועלתם בצידם. הילד, שגילו הצעיר, חוזקו ויכולותיו הם לדידו מקור של שמחה וגאווה, יצטרך – בין אם ירצה ובין אם לא – לעמוד בבוא הזמן נוכח חוויית הזקנה, השבירות הגופנית והחולשה השכלית, ולא יוכל להתקיים קיום עצמאי בלא עזרתם של ילדיו. אם יתייחס אל הוריו כראוי, יזכה הוא ליחס דומה מצד צאצאיו שלו.

הצו לכבד את ההורים ולירא אותם תובע בשלב זה מן הבן עשייה בפועל. עליו לספק להוריו מזון, כסות, מחסה, טיפול רפואי ועזרה סיעודית, כיוון שבעתיד כלשהו יבקש מילדיו שלו לעשות עימו כך. עם זאת, אל לו לפגוע באביו ובאמו הזקנים, להכלימם או לעלוב בהם, גם אם מפעם לפעם התנהגותם אכן מביכה או מקוממת אותו, ואף מזמינה דברי לעג. עליו לספק את צורכיהם ולשאת בסבלנות שקטה את גחמותיהם, גם אם הן

³ שם עמ' 225-226.

² שם, עמ' 228.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#) 

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף